

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
INTERDISZCIPLINÁRIS DOKTORI ISKOLA
ÚJKORTÖRTÉNETI PROGRAM

Khaled A. László

**A MAGYARORSZÁGI METHODIZMUS TÖRTÉNETE
1920 ÉS 1948 KÖZÖTT**

—

**EGY VALLÁSI ALTERNATÍVA ESÉLYEI
TRIANONTÓL
A FORDULAT ÉVÉIG**

PHD DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

TÉMAVEZETŐ:
DR. NAGY MARIANN

PÉCS, 2011

Khaled A. László

**A magyarországi metodizmus története
1920 és 1948 között**

–

**Egy vallási alternatíva esélyei
Trianontól a fordulat évéig**

I. A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJA ÉS CÉLJA

Régi adóssága az egyháztörténet-írásnak a magyarországi kisegyházak, neoprotestáns közösségek, új vallási alternatívák történetének egységes megírása, komplex összefoglalása. Bár a szakma egyik legismertebb képviselője, az adventista lelkész-egyháztörténész Szigeti Jenő már 1981-ben kutatási feladatként határozta meg a „magyarországi szabad-egyházak történetének pártatlan és reális megírását”, úgy tűnik, a téma nagyságának köszönhetően az összefoglalás egyelőre késik. A feladatmeghatározás óta eltelt 30 esztendő azonban nem múlt el tétlenül, a kisegyházi történetírás kisebb-nagyobb mozaikjaiból – cikkek, tanulmányok, szakdolgozatok és doktori disszertációk formájában – lassan-lassan összeáll a kép.

Amikor a kutató a magyarországi metodizmus történetéhez fordul első pillantásra kedvező kép fogadja: a Magyarországi Metodista Egyház Pesti Körzetének 100 éves jubileuma alkalmából 2005-ben jelent meg a *Keskeny utak* című tanulmánykötet, Lakatos Judit szerkesztésében, amely az évszázados história sokoldalú bemutatására tett kísérletet. A kutatások folytatásának szükségességét jelzi, hogy a tanulmánykötet megjelenése előtt utoljára az 1920-as évek elején került kiadásra metódista egyháztörténeti összefoglalás e magyarországi kisegyházról.

A kisebb metodista egyháztörténeti munkák nagy részben az 1920-as, 1930-as évekről szólnak. Nem véletlenül. A két világháború között a magyarországi metodizmus újjászületéséről, nagy erejű megújulásáról tanúskodnak a források. Az első metodista nemzedék 19. századvégi születését követően kétségtelenül a Trianon utáni második generáció váratlan kibontakozása a legmeghatározóbb eseménye a magyarországi metodizmus száz éves történetének. Csak egyetlen példa ennek igazolására: a Magyarországi Metodista Egyház a mai napig az 1920 és 1948 között kialakult körzeti rendszer alapjain működik. A csaknem három évtizedet két egyházvezető szuperintendens neve – Funk Márton (1920-1931) és Tessenyi (Jakob) János (1931-1948) – fémjelzi. Dolgozatommal kettejük szolgálati idejének alaposabb bemutatására, elemzésére teszek kísérletet. Ezt az áttekintést a korszak kiemelkedő jelentősége mellett az is sürgeti, hogy a téma sokoldalú, részletes összefoglalása mindeközéig nem készült el. Jelen munka a legkülönbözőbb kutatási területek összefoglalására, és a részletes feltárássra törekszik, ám felvállalja azt, hogy egy megkezdett „történeti párbeszéd” résztvevője, bízva annak majdani folytatásában, a múltbeli tapasztalatok egyre világosabb megfogalmazásában.

II. A TÉMA FORRÁSAI

A dolgozat gerincét két terjedelmes egyházi forrás alkotja. Egyfelől a metodista egyház 1910-1944 között kiadott lapja, a *Békeharang*, amely a vizsgált korszakban 25 évfolyamon keresztül folyamatosan megjelent. E kiadványnak hála különösen közel juthatunk a helyi közösségek életéhez, mindennapjaihoz, az egyház lelkeségéhez. Nagy lehetőséget rejt e sajtóvizsgálat, hiszen a „mikrotörténetek” révén, a hétköznapi tapasztalatát, tanulságát ismerhetjük meg, s menthetjük át az utókornak. A korszakkal foglalkozó kutató számára az egyház éves közgyűlésein (az évi konferenciákon) születő jegyzőkönyvek alkotják a másik kiemelkedő jelentőségű forrás csoportot. Ezek az iratok 1921 és 1943 között állnak rendelkezésünkre, legfontosabb részeit rendszerint az egyházrendi kérdések, az ülések jegyzőkönyvezése, a szuperintendens jelentése, a bizottsági jelentések, a lelkészek beosztási jegyzéke (a metodista egyház lelkipásztorait a püspök helyezi szolgálati helyére) és a statisztikák jelentik. A jegyzőkönyvek 1921-1930 között magyar nyelven nyomtatásban megjelent, 50-60 oldalas kiadványok. Az 1930-as évek-

ben valamennyi jegyzőkönyv német nyelvű. Az 1940-es évek egyetlen jegyzőkönyve 1943-ból ismert, gépelt formátumban, magyar nyelven. A disszertáció további fontos forrásait mindenekelőtt a Magyarországi Metodista Egyház Levéltárának dokumentumai képezték.

Kiemelkedő jelentőséget kaptak az Evangélikus Egyház Országos Levéltárában folyt kutatások, melynek magyarázata az, hogy a két világháború közötti metodista misszióban a csatlakozó németek és szlovákok között az evangélikus háttér nagy arányban mutatható ki. A dolgozat elkészítésekor igyekeztünk a még élők emlékezetét is „fellapozni” (oral history): a második világháború előtt született személyekkel készült mélyinterjúk a metodista múlt további, eddig feltáratlan rétegeibe engedtek bepillantást.

III. TÉZISEK

1. tézis

Az alternativitás fogalma

Alternativitás – demokrácia – pluralizmus. Szorosan kapcsolódó, rokon kifejezések. Az alternativitás a legalább két opció közötti választási lehetőség fogalma. Társadalomtörténeti értelemben egyszerre utal a demokratikus állam működésének alapjára, a szabad választás lehetőségére, illetve a plurális társadalomra, amely értéknek tartja az egymás mellett élő kultúrákat, a kulturális sokszínűséget. A modern, demokratikus társadalom pluralista, multikulturális közösség, amelynek alapvető jellemzője az egymás mellett élő alternatívákban való gondolkodás. A nyugati társadalmak az utóbbi évtizedekben kiemelt témaként, mondhatni centrális fogalomként kezelik ezt a kérdéskört. A különböző társadalmi alternatívások esélyei többek között a demokratikus állapotok minőségéről is tanúskodnak. Az alternativitásról szóló diskurzus a többséghez tartozók társadalomszemléletének megújításában kap kiemelkedő jelentőséget.

Jelen munka a metodista vallási alternatíva történetének bemutatásával kíván hozzászólni az interkulturális párbeszédhez. A dolgozat másik célkitűzése, hogy a vallási alternatíva kapcsán, az adott korszak határain belül rávilágítson a korabeli magyar társadalom szabadság-értelmezésének néhány összefüggésére. Az alternativitások „önmozgásának”

története a demokratikus állapotok mellett a diktatúra helyzetéről is szól. A magyarországi metodisták önszerveződési esélyeinek megismé-
rése a modernkori magyar államhatalom és társadalom szabadságfo-
galmának változásait, a rendszer, illetve a rendszerváltozások demokra-
tikus és diktatórikus jellemzőit árnyalja előttünk.

2. tézis

Vallási alternatívitás és vallásszabadság

A vallási pluralizmus, a vallási türelem és a vallásszabadság kérdése szorosan összefügg az állam és az egyház viszonyának történetével. A vallási pluralizmus történetének kezdete a reformatori irányzatokhoz, illetve a reformációs alapelvekhez (a személyes hit általi megigazulás; a Biblia, mint a hit egyedüli forrása; a tanítói hivatal elutasítása) köthető. Ezek annyiban tekinthetők előzménynek, amennyiben hozzájárultak egy soknemzetiségű és sokvallású plurális társadalom kialakulásához. A 16. századi európai tolerancia kísérletek után, amelyek részben súlyos vallásháborúk eredményeként születtek, a vallási alternatívitás, a vallásszabadság kialakulásának igazi terepét az amerikai kontinens gyarmatai biztosították. Az észak-amerikai területeken a vallási alternatívitás története azonban nem kezelhető egységesen, különböző államokban az 1630-as évektől keletkeztek vallásszabadságot biztosító szabályozások. Rhode Island és Pennsylvania lettek a vallási alternatívitást képviselő pluralista állam őstípusai.

A vallásszabadság elvi alapjainak megfogalmazója azonban az angol filozófus John Locke (1632-1704), aki megkérdőjelezte a vallásba történő állami beavatkozás jogát, s ezzel lefektette az állam és az egyházak elválasztásának elvét. Locke a gyülekezési szabadságjogból vezette le a felekezetek alapításának korlátlan jogát. Az európai politikai gyakorlatban azonban csak a 19-20. századtól kezdett elterjedni a vallási kisebbségek, alternatívák elismerésének elve. Az elv háttérében alapvetően nem a vallási tolerancia kérdése állt, hanem az állam és az egyház szétválasztásának gondolata, vagyis a liberális állam koncepciója.

A magyarországi vallási alternatívitás történetének jellegzetessége, hogy évszázadokon keresztül a katolikus és protestáns felekezetek közötti „birkózási folyamatként” írható le. A magyarországi helyzetet, Erdéllyel szemben (ahol politikai okokból már 1568-ban egy „korlátozott” vallásbéke született) a fokozatos változások jellemezték. Az egyre

szabadabb vallásgyakorlás legkiemelkedőbb állomásait az 1606-os bécsi, az 1645-ös linzi békék – illetve köztük az 1608. évi I. tc. –, II. József 1781-es Türelmi rendelete, az 1790-1791-es országgyűlési törvények, az 1848. évi XX. tc., végül az 1895. évi XLIII. tc. jelentették. A vallásszabadságról szóló 1895-ös törvénycikkely kimondta, hogy „mindenki szabadon vallhat és követhet bármily hitet vagy vallást”. A törvény azáltal, hogy tételesen lehetőséget teremtett az elismert státus megszerzésre, lényegében három csoportra osztotta a vallási közösségeket: (1) a bevett felekezetek egyenjogúságuk elismerése mellett állami támogatásban is részesülnek, (2) az elismert felekezetek az önkormányzatiság jogában részesednek, de állami támogatásban nem, s végül (3) az el nem ismert felekezetek (vagy megtúrt felekezetek), amelyek a „gyülekezési jog” hatálya alá estek, s rendőri ellenőrzés alá tartoztak. 1920 előtt a baptista (1905) és az iszlám (1916) közösség részesült elismerésben.

A Horthy-korszakban – melynek vallásügyi szabályozásában további elvi útmutatást tartalmazott a trianoni békét becikkelyező 1921. évi XXXIII. tc., amely a kisebbségvédelemről szólva garantálta a vallásszabadságot – egyetlen felekezetnek sem sikerült megkapnia az elismert státuszt. Az államigazgatás a kisegyházakkal szemben következetesen nem érvényesítette a szabad vallásgyakorlás jogát, a nyilvános istentiszteletekre nem kaptak lehetőséget, rendezvényeiket zártkörűnek nyilvánították, amelyen kizárólag családtagjaik vehettek részt. Ezt a törvénnyel gyökeresen ellenkező gyakorlatot az államigazgatás titkos rendeletek útján vezette be, háttérben a hatalom állandó veszélyérzete, kommunistaelenes irányvonala és nemzetvédelmi törekvései álltak. A korszakban az elismertetésre törekvő metodisták mindvégig megkülönböztetett helyzetben álltak. A 1920-as évek végére a kötelező hatósági bejelentés és ellenőrzés a metodisták esetében felfüggesztésre került. Az egy évtizedig húzódó elismertetési procedura végül a gazdasági és politikai fejleményekkel összefüggésben hiúsulhatott meg.

3. tézis

A metodista mozgalom születése és a metodista teológia hangsúlyai

A metodizmus egy protestáns vallási irányzat, amely a 18. századi Angliában született egy anglikán teológus testvérpár, John (1703-1791) és Charles Wesley (1707-1788) kezdeményezésére. A Wesley testvérek célkitűzése az anglikán egyház kiüresedett vallásosságának megújítása

volt, az általuk indított mozgalom eredeti célja az anglikán megújulást szolgálta. 1739-től Wesley néhány társával együtt az Istennel való új életre, megtérésre hívó prédikációkba kezdett, országos méreteket öltő mozgalmának hívó tagjait az oxfordi egyetemi munkássága idején keletkezett gúnynévvel, metodistáknak nevezték el. A Brit-szigeteken kibontakozó evangéliumi megújulás előzménye a 17. század végi német pietizmus, illetve a 18. század eleji amerikai Nagy ébredés (Great Awakening) volt.

A metodista misszió két és fél évszázados európai és amerikai történetét a „különböző elágazások fonatai” határozzák meg. Az európai metodizmus történetének jellegzetessége, hogy „elágazásos egyháztörténet”, vagyis elágazásokból, egymás mellé rendelt „szólamokból” épül fel. A metodista közösségen belüli legnagyobb felekezet – amelynek a Magyarországi Metodista Egyház is tagegyháza – az 1784-ben alapított Egyesült Metodista Egyház (*The United Methodist Church*), korábbi nevén Püspöki Methodista Egyház. Napjainkban az USA-nak ez a második legnagyobb protestáns felekezete (a Déli Baptista Konvenció után) és harmadik legnagyobb keresztény egyháza (mintegy 8 milliós tagsággal). A különböző metodista egyházak ma mintegy 75 millió tagot számlálnak világszerte.

Az elágazásos metodista egyháztörténet kiindulópontja minden bizonynyal a metodizmus kettős identitása. Az alapító egy különös, kettős meghatározottságú egyházi formációt hagyott maga mögött: hűség az anglikán hagyományhoz és újítás a megújulás érdekében. A metodista lelkiesség két alapeleme a tradíció és a reform. Az egyház teológiai gondolkodásában is kifejeződő kettősség ez: a metodisták megőrizték a tradicionális kereszténység gyermekkeresztelési gyakorlatát, ugyanakkor elkötelezettek a felnőttkori, hitvalló tagság intézménye mellett is.

A metodista mozgalom nem hitvallásos alapokon született, hanem igehirdetések nyomán terjedt. Nem véletlen tehát, hogy a metodista dogmatika alapidokumentuma John Wesley 53 prédikációja (*Sermons*). A prédikációkból kiolvasható metodista hangsúlyok között mindenekelőtt a megtérés-üdvösség-újjaszületés üzenete emelhető ki. Egyértelmű metodista hangsúlyt jelent a megszentelt életgyakorlatra való meghívás is. Wesley a megszentelődés üzenete által korának válságos erkölcsi állapota, „közönséges kereszténysége” felett mondott kritikát, rámutat-

va a „rég, igaz kereszténység” „egyszerű hitére”. A tanprédikációk további metodista sajátossága az ökumenikus gondolkodásra buzdítás.

Wesley azonban teológus is volt, aki Oxfordban az 1720-as évek közepén a görög nyelv előadójaként dolgozott. A metodista teológia másik fontos dokumentuma a *Megjegyzések az Újszövetséghez* című munkája, amely a *Prédikációkkal* együtt a metodista tanítás egyedi hangsúlyait fejt ki. Ezek az iratok különösen azért számítanak kiemelkedő jelentőségűnek, mivel az egyház úgynevezett 25 *Hitcikkelye* (melyet Wesley az anglikánok 39 *Hitcikkelyének* szűkítésével és átdolgozásával hozott létre) alapvetően az általános reformátori teológia normáit tartalmazza.

A metodista teológiát több irányból is fontos hatások érték. Így kell mindenekelőtt kiemelni az anglikán egyházi hátteret, melynek püspöki rendszerű egyházszerkezete a mai napig az egyik leglátványosabb hagyatéka a Magyarországi Metodista Egyháznak is. Az anglikán gyökerek révén a metodisták a magukénak tekintik az óegyház teológiai örökségét, illetve a reformáció alapvető megfogalmazásait is. Az újkori ébredési irányzatokhoz a morvaországi pietistákon keresztül kötődik a wesleyánus spiritualitás.

A Wesley halála után bő 100 esztendővel kibontakozó magyarországi metodizmus teológiájában felfedezhetők az eredeti wesleyánus hangsúlyok. Az első két metodista nemzedék életében (a 20. század közepéig tartó időszakban) a metodista egyház hangsúlyosan missziós egyháznak számított, hiszen lelkészei egy addig ismeretlennek számító ország területén igyekeztek új gyülekezeteket alapítani. Ez a tény az egyház teljes működését, létezését és gondolkodását befolyásolta: a metodisták evangélizáló, „ébredtő” prédikációkat tartottak, vagyis missziós teológiát képviseltek. A megszentelődési teológia metodista sajátossága a szociális szolgálatok, jócselekedetek előtérbe kerülése, ami ugyancsak jellegzetessége a korabeli magyar metodista gondolkodásnak.

4. tézis

A kisegyházak megjelenése Magyarországon

Bár a holland Anne-Marie Kool kutatásaiban arról tudósít, hogy a 18. századi Erdélyben a pietista herrnhuti mozgalom lényegében szabadegyházként működött, a magyarországi szabadegyházak kontinuitást mutató története csak a 19. században kezdődött. Az 1830 és 1900 kö-

zötti hetven esztendőben négy kisegyházi közösség gazdagította Magyarországi vallási képletét. A négy protestáns kisegyház két jellegzetes csoportra osztható. Az elsőbe a nazarénus és a baptista felekezetek tartoznak, melyek előfutárai az 1830-as, 1840-es években bukkantak fel az országban. A második csoportot az 1890-es évtized érkezői, az adventisták és a metodisták alkotják. A két csoport közti vízváltástól a liberális politikai változások képezik: a század végére érkezőket, enyhe túlzással, kikövezett út fogadja a monarchiában, hiszen elődeikkel szemben ők – legalábbis elviekben – törvényileg szabályozott keretek között gyakorolhatták vallásukat (az 1895. évi XLIII. tc. szerint).

Az új vallási alternatívák megjelenését vizsgálva feltétlenül jelezniünk kell, hogy egy komplex eseménysorozatról van szó. Miközben a 19. századi Magyarország vallástörténete a kisegyházi közösségek megjelenésének időszakát jelentette, ezzel egy időben egy jóval nagyobb horderejű változásról, a szekularizációról is be kell számolnunk. A 19-20. század ugyanis ellentmondásos időszak: annak ellenére, hogy az újkori és modernkori Magyarország történetét hagyományosan a szekularizáció kibontakozásaként írjuk le, a vallásosság sajátos elmélyülése is megfigyelhető. A 19. században ezt az elmélyülési tendenciát jelezte a fent említett négy keresztény kisegyház felbukkanása, (nazarénus, baptista, adventista, metodista), a 20. század első felében pedig körülbelül további tizenkettő megjelenéséről van tudomásunk.

Az összetett folyamat három tényezőjét egyszerre alkotják (1) a szekularizációs tendenciák (vagyis az egyes életszféráknak az egyházi-vallási kontroll alóli kiszabadulási folyamatai), (2) az alternatív vallási formák, illetve (3) a racionalizmus és a liberalizmus eszméi által befolyásolt tradicionális egyház megroppanó tanítása és pasztorációja. Az újonnan megjelenő újprotestáns közösségek ez utóbbi kihívásra voltak képesek pozitív választ nyújtani. A kisegyházi evangéliumi munka tehát a vallásosság beszűkülése közepette a vallásosság elmélyülését és kiterjedését hozta. A szekularizáció ebben az értelemben egy pozitív irányú megújulási tendencia is, amelynek során újra felfedezésre került az evangéliumi üzenet lényege, a Krisztus-esemény, s kibontakozott az ún. éberesztő teológia. Az evangéliumi tanítás mellett meghatározó hangsúlyt kapott az evangéliumi életgyakorlat igénye is: megerősödött a közösségi bibliaolvasás, az imaközösség és ének gyakorlata, új típusú gyülekezeti csoportok alakultak (pl. vasárnapi iskolai gyermek csoport, férfi és

női csoportok, stb.) és különböző találkozók, konferenciák kerültek megszervezésre. A klasszikus szekularizáció fogalom tarthatatlanságát vallásszociológiai kutatások is megerősítik: a vallás hanyatlását egyirányú folyamatként értelmező elméletet a vele egy időben kibontakozó vallásos megújulás cáfolja.

5. tézis

A magyarországi metodizmus története 1920-ig

Jelenlegi ismereteink szerint Magyarországon első ízben 1857 októberében jártak metodisták. Az amerikai Püspöki Methodista Egyház püspöke, Matthew Simpson (1811-1884) Kossuth barátainak körében Pest-Budán egy titkos találkozón tartotta meg az első magyarországi metodista vallási együttlétet. Ugyancsak 1857-ben érkezett Magyarországra a holland Adrian van Andel (1823-1904), aki az 1850-es évek első felében a metodista egyház laikus prédikátoraként tevékenykedett Észak-Németországban. Van Andel 1857-ben a Skót Misszió pest-budai iskolájának vezetésére kapott megbízatást, 1859-től 1863-ig ő lett a Pesti Németajkú Református Gyülekezet első lelkipásztora. Az egyháztörténeti szakirodalom a magyarországi belmisszió legkorábbi központjainak éppen a Skót Missziót és a Pesti Németajkú Református Gyülekezetet tekinti a 19. század közepén. 1862-ben Ludwig Sigismund Jacoby (1813-1874), a németországi metodista missziói konferencia szuperintendense járt Pest-Budán.

Az 1850-es, 1860-as évek látogatásai jelentik az első „találkozási pontokat”. Találkozásnál ugyanis nem történt több, hiszen az eseményeknek nincs folytatása. A szorosán értelmezett metodista munka kétségtelenül csak 1898-ban jelent meg hazánkban. Ez esetben nem csupán arról van szó, hogy egy metodista lelkész – nevezetesen Robert Möller (1858-1946) bécsi lelkipásztor – immár kifejezetten igehirdetési szándékkal érkezett, és az ország különböző pontjain (Budapesten és a Bácskában) meg is tartotta első prédikációit, de ebben az évben már számolnunk kell azzal is, hogy az Észak-Németországi Évi Konferencia kifejezetten támogatta a magyarországi metodista misszió megindítását. John Morgan Walden (1831-1914) püspök támogatásával az észak-német metodisták úgy határoztak, hogy a magyarországi metodista misszió kiépítését és vezetését saját hatáskörben elkezdik.

Methodista gyülekezet létevel 1899 ősztől már számolhatunk az országban. A magyar misszió első lelkésze Franz Havranek, aki évi konferenciái jóváhagyással 1899. szeptember 19-én kezdte meg munkáját, mint Magyarország első állandó methodista prédikátora. Tagfelvételt 1900. május 20-án került sor első alkalommal, Robert Möller bécsi lelkész vezetésével. A hatóságok által elüldözött Havranek utódja 1900-tól Otto Melle (1875-1947) lett, aki elődjéhez hasonlóan akkor fejezte be szemináriumi tanulmányait. Melle 1907-1920 között szuperintendensként vezette a nagy iramban kibontakozó missziót.

Magyarország 1901 nyarától már nem Ausztria egyik gyülekezetének kihelyezett állomásaként, hanem független körzetként működött. Állandósultak a gyülekezetbe való felvételi kérelmek. Megalakultak az első körzetek (Szenttamás, Újverbász, Újvidék), megszűnt a látványos hatósági ellenállás, a prédikátor új állomásokon indíthatott munkát, amelyeken új segítőtársakkal folytathatta szolgálatát. Itt kell megjegyeznünk, hogy a Magyarországon meginduló methodista misszió valójában nem „magyar”, hanem alapvetően német munkát jelentett. A magyarok közötti misszió kezdetei 1903-ra vezethetők vissza, egy kisebb ifjúsági csoport megalakulásához (a bácskai Szenttamáson).

Ha értékelni akarnánk az 1905-ig tartó, összességében hét éves időszakot, akkor azt kellene mondanunk, hogy a methodista egyháznak egyértelműen sikerült megvetnie a lábát Magyarország „szélső szegletében”. 1905-re Bécstől függetlenül, önálló körzetként működött Bács-Bodrog vármegyében, három állandó lelkésszel, egy teológussal, és legalább hat igehirdetői állomással, gyülekezettel. A hazai methodista munka kiteljesedését nemcsak a budapesti misszió 1905-ös indulás és kibontakozása, az 1907-es egyházkerületi önállóság, az állomások számának növekedése, a bácskai körzetek látványos fejlődése és az 1911-es újvidéki kápolnaépítés fémjelezte, hanem azok a változások is, amelyek a magyarok közötti munkában következtek be: 1907-től magyar lelkészként állt szolgálatba Jakob János (Budapesten) és Kuszli Márk (Szenttamáson). 1911-re Ausztria-Magyarország továbbléphetett az önállóság útján: az 1911. május 4-7. között Bécsben megtartott konferencia döntésének értelmében az Észak-Németországi Évi Konferenciától függetlenül, ezentúl Osztrák-Magyar Missziói Konferenciaként folytatódhat a munka. (A szuperintendens székhelye Budapestről Bécsbe került.)

Az önállósodás leglényegesebb gyakorlati következménye, hogy Ausztria-Magyarország személyi és anyagi jellegű döntéseit többé nem Észak-Németországban hozták meg, hanem azok a missziói konferencia különböző döntési szintjein – mindenekelőtt az évente megrendezendő országos közgyűlésen, az évi születtek. A magyarországi metodizmus történetében tehát 1911-ben négy körzetben 18 gyülekezet-ről tudósítanak a források, melynek tagsága (próbatag és rendes tag) összesen 313 főt tett ki.

Az 1912-1917 közötti időszakot az első metodista nemzedék életében a fénykor idejének nevezhetjük. Látványos fejlődésre különösen a fővárosban került sor, mindenekelőtt szociális vonatkozásban. Még 1911-ben nyílt meg itt a Fiaatal Férfiak Otthona, melyet a következő évben a korát megelőző jogi-orvosi-lelki segélyszolgálat, a Népiroda követett. 1913-ban metodista diakonissza otthon alakult a Margit körúton (Bethánia Egyesület), egy év múlva pedig egy Leányotthon támogatását is felvállalta a folyamatosan erősödő fővárosi körzet. A budapesti metodista lelkészt a háború előtti utolsó évben hívták meg az első dunántúli állomás megindítására Nagyszékelyen. Ugyanekkor mintegy 400 fős tagságot tartottak nyilván az országos egyházi statisztikák. A háború nem hagyta érintetlenül a metodista közösségeket, a behívó parancsot sem a gyülekezetek tagjai, sem pedig annak prédikátorai nem tagadták meg. 1916-ban a Bácskában Szenttamáson nyitotta meg kapuit a metodista árvaház. Ugyanebben az évben a fővárosban sikerült saját ingatlanra szert tenni egy nagyvonalú amerikai adománynak köszönhetően.

Az Osztrák-Magyar Missziói Konferencia utolsó ülésére 1918 októberében Budapesten került sor, a háború által meghatározott módon a püspök jelenléte nélkül, a szuperintendens elnöklése mellett. Az 1919 szeptemberi püspöki döntést Magyarország Misszióvá minősítéséről az 1920 augusztusi generálkonferencia hagyta jóvá az Egyesült Államokbeli Des Moines-ben (Iowa).

Amit 1920-ig, húszegynéhány esztendő alatt az első metodista nemzedék épített, az az újonnan formálódó határok között azt jelentette, hogy csaknem a nulláról kell újrakezdeni. 1919 végére az egykor egy közösséget alkotó metodista tagok négyötödét veszítette el hazánk, az egyház szociáldiakóniai szolgálata lényegében megszűnt. Mintegy 100 taggal, egyetlen gyülekezet, egyetlen lelkész, egyetlen ingatlan maradt, amely

helyzet kísértetiesen hasonlított ahhoz, amely az 1898-as, 1899-es, 1900-as években jellemezte a magyarországi misszió indulását. A magyarországi metodizmus történetének – a 19. század végi elindulás nehézségeit követő – második kihívásához az I. világháború utáni területi veszteségek vezettek. Az 1919-es évre a magyarországi metodista munka a fővárosban magára maradt, az erős délvidéki körzetek, a hazai metodizmus fészke leszakadt, ahogy a bécsi szuperintendensi egyházvezetés is.

6. tézis

Funk Márton szuperintendens (1920-1931)

Martin Funk (1883-1954) 1908-ban kezdte meg szolgálatát Magyarországon, az 1908/1909-es konferenciái évben helyezték a Szenttamási Körzet élére. A 25 éves fiatalember „pályakezdőként” érkezett Dél-Magyarországra, hiszen ugyanebben az esztendőben fejezte be teológiai tanulmányait Frankfurtban. Melléhez hasonlóan egy szászországi lelkésztől van szó, aki első gyülekezetét ugyancsak a bácskai németek között kapta meg. Funk nem egy tapasztalatlan pályakezdő. Három éves frankfurti szemináriumi képzése előtt, hosszú ideig, három éven keresztül segédlelkészkedett két németországi gyülekezetben, rendkívül sikeres módon: a gyülekezetek jelentős számbeli növekedésen mentek keresztül szolgálata alatt. Az 1911-ig tartó szenttamási tartózkodása idején ugyancsak szép megújulás bontakozott ki: a meglévő négy mellé két újabb gyülekezetet szervezett, Erdélyben missziós útra vállalkozott. Rendkívüli teherbíró képességeiről árulkodik az adat, amely szerint kétszázhusz munkanap alatt háromszázhatvan házi látogatást tett. 1911-től a Budapesti Gyülekezet lelkipásztora, ahol ugyancsak látványos fejlődési szakaszba lépett a körzet élete (ld. fentebb).

Az 1920-as években Funk Márton szolgálatának idején a metodista egyház újjászületésének lehetünk tanúi hazánkban. Várakozáson felül betöltött szolgálat idő volt ez, egy olyan vezetőtől, akinek mozgékony-sága és nagy teherbírése mellett a nyitottsága volt az '20-as évek egyházi megújulásában a legmeghatározóbb tulajdonsága. Funk nyíltszívű, áldozatkész vezetőként állt hozzá az egyházi szolgálathoz. 1921-ben a meglévő Budapesti Körzet mellé Funk további öt körzetet vett fel egyszerre (Angyalföld, Kispest, Györcöny, Dombóvár, Nyíregyháza), ami a mai napig példátlan eseménynek számít az egyház történetében. Meglepő módon a dél-dunántúli sváb területeket már 1921-ben is a vajdasá-

gi veszteségek „isteni kárpótlásaként” értékelte a szuperintendens: „Isten tulajdonképpen az elveszített Bácskát adta itt vissza nekünk.” (Ebben a vonatkozásban különösen érdekes megfigyelés, hogy a magyarországi sváb településeken, így például Györkönyben, éppen olyan szokásokkal, ruházattal, nyelvvél találkozni, mint a vajdasági németek között.)

Az 1920-as évek a gyülekezetalapítások látványos időszakát jelentették: 1925-ben Borjádón, 1926-ban Kaposváron és Miskolcon, 1929-ben Szegeden és Budakeszin alakultak önálló gyülekezeti körzetek. Az új metodista gyülekezetek több esetben is evangélikus háttérű hívő csoportok becsatlakozásával jöttek létre, például Kaposszekcsőn, Györkönyben, Nyíregyházán, Borjádón. A gyülekezetépítés mellett, Funk kiemelt területként kezelte az egyház diakóniai szolgálatát is, melynek eredményeként itt is látványos volt a kibontakozás. 1920-ban újraindult a Népiroda, 1921-ben megnyitották az Alkoholelleses Vendéglőt, illetve ezzel párhuzamosan fejlődött a budakeszi egyházi komplexum, ahol az évtized végére képzett szakemberek, orvosok és diakonisszák vezetésével, sokoldalú diakóniai munka folyt (az 1920-as években gyermeknyaraltatási akciókat tartottak, árvaház, idősek otthona, értelmi fogyatékosok otthona és szanatórium működött, illetve konferenciákat szerveztek a helyszínen).

Ugyancsak egy megújuló egyház képét mutatta az oktatási és a kiadói tevékenység fejlődése. 1922-ben elindult az ún. Prédikátorelőképző Iskola (amire nagy szükség volt, hiszen a '20-as években összesen kilenc fő indult el Magyarországról a frankfurti metodista Lelkészképző Szemináriumba). Az egyház méreteihez képest – amely a páratlan növekedés ellenére sem volt nagynak tekinthető – az évtizedben komoly a metodista sajtó tevékenység bontakozott ki. A *Békeharang* 1921-ben még csak 250 példányban készült, de rövidesen 1000-re emelték a példányszámot. 1922-re – belátva a sajtó megnövekedett jelentőségét – az egyház jelentősen bővítette kiadói munkásságát. Az egyházközpont egyik utcai helyiségének felhasználásával ebben az évben megnyílt a Keresztyén Könyvesház – 1935-ig tartó folyamatos működéssel –, ahol azonnal tizenegy különböző traktátust, valamint egy tagfelvételi füzetet adtak ki. Fontos felismerése volt az egyháznak, hogy a legegyszerűbb traktátustól kezdve az énekeskönyvekig a legalapvetőbb szükségleteket kell pótolni a magyar nyelvű munkához. 1921-ben így került kiadásra a metodista *Bibliai káté a Szentírás fő tanairól* (Jakob János fordításá-

ban), amely nyolc témakörben 100 kérdésre adott válasz formájában fejt ki az egyház alapvető tanításait. Valószínűleg Reichert Gyula fordításában még 1922-ben megjelent Otto Kriege könyve *A methodizmus története* címmel. Az 1925-re tervezett John Wesley életrajz pénzügyi okokból nem készült el (Wallrabenstein írta volna meg), ellenben Wallrabenstein két röpirata kiadásra került (*Emlékezzünk és Mi a methodismus?* címekkel).

Funk nagy „fordulatszámom” dolgozott, egyházvezetőként óriási teljesítmények voltak háta mögött, amelyek komolyan igénybe vették szervezetét. Az 1926-os év végén néhány hetes kényszerpihenésre kényszerült, Svájcba utazott. Az „erős munkában megrongált egészségéről” a *Békeharang* is beszámolt. A szuperintendensnek 1929 nyarán is kényszerszünetet kellett vállalnia. Állapota 1930-ra olyan súlyossá vált, hogy a márciusban tartott Évi Konferencián egyáltalán nem vehetett részt. Az egyház vezetőjét influenza és „mellhártyaingerek” gyötörték, újabb megbetegedésében „Isten mementóját” látta: „Más tempóban kell munkálkodnom. Isten majd vezet, én követni fogom.”

Nem sok szót ejtettünk eddig az 1929-től kibontakozó nagy gazdasági világválság hatásaira. A világválság nyomán az anyagi nehézségek első nyomai – a külföldi támogatásokra erősen építő egyházban – már az 1929-es esztendő végére megjelentek, bár egyelőre csak apró mozzanatokban: az egyház lapját ettől az időszaktól kezdődően nem tudták hitelezni az olvasók számára, s az eddig nyolc oldalas terjedelem négyre esett vissza. A Tábita Diakonissza Otthon megnyitására azonban még volt fedezet 1929-ben, ahogy a következő évben a budakeszi Epilepsziás Otthon indítására is. Utóbbi helyen félárú és ingyenes helyekről is tudomásunk van. A délkelet-európai methodista munka nehéz helyzetéről 1930 közepén ejtett szót a *Békeharang*. A rövid hír szerint a probléma hátterét egyrészt a világegyház helyzete (amely meghatározó részben az Amerikai Egyesült Államok területén működött), másrészt az egyes országok belső viszonyai jelentették.

1930-ban a nehézségek még korántsem voltak láthatók az egyház életében. Ebben az évben – a korábbi intézménynyitások mellett – két gyülekezeti építkezés is lezárult, Borjádön és Döbröközön, illetve Szegeden imaterem és prédikátor lakás vásárlása történt. Érdekes módon a gazdasági krízis említésével egészen az 1931-es év végéig nem találkozunk az

egyház lapjában. Meglepetésszerűen, a világválság legsúlyosabb egyházi hatásaként következett be Funk szuperintendens Németországba helyezése 1931-ben, melyet a püspök a gazdasági nehézségekkel hozott összefüggésbe. Még el sem kezdődött az 1931-es Évi Konferencia, amikor az egyház lapja már hírül adta, hogy a magyarországi metodizmus „folyton dolgozó, egyháza javáért imádkozó és fáradozó vezetője” húszévnyi budapesti szolgálat után a németországi Lipcsébe került áthelyezésre, a Sátormisszó (*Zeltmission*) igazgatói posztjának betöltésére. Az áthelyezés nem került megindokolásra, a tömör beszámoló egyszerűen Nuelsen püspök kinevezését említette. A magyar munka váratlan fejleményéhez egyfelől a nehéz pénzügyi helyzet vezetett el. Nuelsen püspök, 1931 februárjában személyes levelében arról írt Funknak, hogy Németországba történő áthelyezése takarékosági szempontból is szükségessé vált. Nem egészen világos, hogy ez a takarékoság a németországi, vagy a magyar egyház szempontjából lett fontossá, feltehetően mindkét ország megszorításokra kényszerült. Magyarországon mindenesetre csak az év nyarára mélyült el különösen a válság: ekkor érte el az országot a nemzetközi pénzügyi és hitelrendszer összeomlása.

A német származású szuperintendens elhelyezése a német-magyar kapcsolatok átalakulását jelezte: 1931-1932-ben a második metodista nemzedék életében lezárult a svájci, és németországi lelkészek korszaka. Amíg 1920 és 1932 között összesen hét német anyanyelvű lelkész segítette a magyar munkát, ettől kezdve kizárólag magyarok végezték az egyházi szolgálatokat. E váltási folyamatban ugyanakkor úgy tűnik, hogy Funk esetében egy másik ok is felmerülhetett, amely Karl Zehrer értékelése szerint az áthelyezés valódi alapja volt. Nuelsen és Funk 1931 elején folytatott levelezéséből fény derül arra, hogy a budakeszi Tábor intézmény hasznosításával kapcsolatban a magyar egyházban véleménykülönbség bontakozott ki. Wallrabenstein Ferenc – aki 1929-től vezette az intézetet –, és az általa vezetett csoport ugyanis nem értett egyet az egyházi centrumnak azzal a működési koncepciójával, amelyet a szuperintendens képviselt. Az intézet történetének áttekintése alapján világossá válik, hogy a nézeteltérés az intézet felmondott szerződése körül bontakozhatott ki az egyházban, éppen 1931 elején. Feltűnő módon Funk utódja éppen ebben a vonatkozásban hozott változást: a Tábor 1932-ben ismét egészségügyi szerződést kötött az állammal.

Összegezve a második methodista nemzedék életének első évtizedét, azt kell mondanunk, nehéz lenne túlértékelni a szuperintendens szerepét. 1920-ban az ország egyetlen prédikátora volt, 1931-ben tizenegy lelkésztől, valamint a budakeszi intézmény komplexumtól, és az alig néhány év alatt megsokasodott egyházi ingatlanoktól (kápolnák, imaházak, lelkészlakások) búcsúzott. Funk a magyarországi methodizmus történetének gyülekezetplántáló szuperintendense, szolgálata idején tizenegy új körzet kezdte meg működését. Méltán nevezhetjük az egyház második megalapítójának. Nehéz nem észrevenni azt az egyértelmű párhuzamot, amely a Bethlen István miniszterelnök által megteremtett évtizedes politikai és gazdasági konszolidáció, illetve Funk Márton egyházvezetői szolgálata között mutatkozik. Ahogy Bethlen képes volt a „sokkolt állapotba” kerülni országban nyugalmi helyzetet teremteni, úgy Funk számára is megadatott az a kegyelmi idő, hogy egy elbizonytalanodott közösség életét szilárd, biztos alapokra állítsa és a fejlődés felé indítsa el.

A magyarországi methodizmus újjászületésének évtizedét vizsgálva ugyanakkor azt is jelezni kell, hogy a „pezsgés” ellenére egy kihívásokkal teli korszaka ez az egyháznak. A tisztázatlan közjogi helyzet, a sikertelen elismertetés (ld. fentebb) folytán az üldözések folyamatosan előfordultak az évtized során. Bár a szuperintendens kiemelt célként kezelte az egyház „külföldi jellegének” megváltoztatását, azt kell mondanunk, hogy ebben a vonatkozásban csak apró előrelépések történtek. Ebből a szempontból a németországi és svájci lelkészek magyarországi szolgálatának befejezése szükségszerű volt, vagyis Funk ebben az értelemben „maga ellen” dolgozott.

Az erős külföldi kapcsolódás negatív irányban befolyásolhatta a methodisták elfogadottságát, és munkájuk terjedését, amely önmagában is újnak, ismeretlennek számított az országban. De mindezeket túlmenően az általános léghőmérséklet sem bizonyult kedvezőnek az évtized során. Funk ezen tényezőket 1923-ban így összesítette: „Figyelembe kell venni, hogy munkánk az embereknek teljesen új, előbb meg akarnak bennünket ismerni. Nemzedékünket annyi csalódás érte már, hogy bizalmatlan minden újjal szemben. Sokan félnek is a gúny tárgyává lenni.” A második methodista nemzedék életének alapérzéséről van itt szó. Sok csalódással, és megrázó veszteségekkel induló generáció ez, amely az egyházban mégis páratlan virágzást, növekedést, kibontakozást élhetett át Funk Márton szuperintendens korában.

7. tézis

Tessényi János szuperintendens (1931-1948)

Tessényi János (született: Jakob János) sok szempontból páratlan alakja a magyarországi metodizmus történetének. Az első nemzedék születésekor Jakob János apja, Philipp Jakob volt az, aki az 1890-es évek végén, társaival összefogva metodista lelkészt hívott az országba. Jakob János, aki 1884. április 6-án született Szenttamáson, a századforduló elején rövid ideig patikusként dolgozott. 1903 telén – az egyházi nyilvántartás szerint – már próbatagja volt az egyháznak, rendes tagnak 1904. június 5-én vették fel. Ebben az esztendőben ő volt az, aki Szenttamáson magyar ifjúsági csoportot alapított. 1903-ban már lelkészjelöltként tekintettek személyére. Az 1903. október 10-én tartott szenttamási negyedévi konferencián ugyanis már a „Magyarország Körzetben állomásoztatott prédikátorként” nevezték meg. A tizenkilenc éves fiatalember, aki a harmincas évek közepétől Tessényi-Jakobként, később csak Tessényiként használta nevét, hatalmas egyházi pályafutás előtt állt: 1904-ben kezdte teológiai tanulmányait Frankfurtban, 1907-től ő lett az első magyar metodista lelkész, 1919-től 1929-ig a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban (1929-től Jugoszláv Királyság) folyó metodista munka szuperintendense, 1929-től a Kispesti Körzet lelkésze, 1931-től tizenhét éven keresztül magyarországi szuperintendens.

A sváb evangélikus családba született Tessényi-Jakob János 1931-ben 47 évesen kezdte meg magyarországi egyházvezetői szolgálatát. Vezetői tevékenységét ambivalens módon ítéli meg az utókor. E dolgozat eredményei ezt az ellentmondásos, homályos képet árnyalják, s remélhetőleg tisztázzák Tessényinek a metodista egyház történetében játszott szerepét és jelentőségét. Kétségtelen tény, hogy Tessényi-Jakob János nagy teherbírású, tapasztalt vezetője volt az egyház második nemzedékének. Tessényi az egyház vezetése mellett egy időben a Budakeszi centrum igazgatója is, szuperintendensként – Funkhoz hasonlóan – gyakorolta a gyülekezetek látogatását, rendszerint egy-egy nagyobb körúton. 1935-től a Kispesti Körzet lelképásztora volt (ahol korábban 1929-1931 között szolgált), valamint az év közepétől az egyház lapjának szerkesztője. Az 1935 végén bevonuló Hecker Ádámtól Tessényinek részben a fővárosi német gyülekezet ügyeit is magára kellett vállalnia. (A gyülekezet vezetésébe a Kaposvári Körzet segítse, Dobos János is bekapcsolódott.) A túlfeszített munkatempón azonban rövidesen változtatásra kényszerült. 1937-ben a Kispesti Körzet vezeté-

se mellett Tessényi megvált a *Békeharang* szerkesztésétől is. E funkcióban Liebstöckl Jenő követte egészen 1939 végéig, amikor a sajtótörvény módosításai miatt, a hivatalos adatok beszerzésének kényszere okán – melyeket nemritkán külföldről kellett megigényelni – a szerkesztést ismét a szuperintendens végezte. Munkáját segítette, hogy sokat utazott, személyesen kereste fel a körzeteket, így számolt be róluk. 1943 elejére az utazási lehetőségek beszűkülésével sajnos a gyülekezeti hírek is megritkultak a lapban. A körzeti látogatás feladatával, és a cikkek, beszámolók gyűjtésével Tessényi ekkor Hecker Ádámot és Sebele Györgyöt bízta meg.

Tessényi szolgálati idejét értékelve azt mondhatjuk, hogy a magyarországi misszió ritmusa ebben az időszakban egyértelműen lassult. Az 1930-as években nem került sor újabb gyülekezetalapításokra, nem születtek újabb körzetek. Nem tudott kiszélesedni, újabb területekre lépni az egyház szociális szolgálata sem. A szomszédos országok metodista missziójával összehasonlítva azonban rájöhetünk arra, hogy e tendencia nem magyarországi sajátosság, az okok nem a szuperintendens személyében keresendők. Az 1930-as évek közepén Ausztriában például mindössze öt lelkész szolgált, egy otthont, egy gyermeküdülőt tartottak fenn, s egy saját diakonissza intézményt működtettek (Bethánia). Diakonisszái Jugoszláviának és Magyarországnak is voltak, további hasonlóság, hogy mindkét ország metodista egyháza rendelkezett szanatóriummal (előbbi helyen ez volt a Bethánia, hazánkban pedig a Tábor). Jugoszlávia emellett egy árvaházat, Magyarország pedig egy gyermekotthont finanszírozott szociális szolgálatként. A két ország közötti különbség a lelkészek számában mutatkozott: hazánkban tíz lelkész szolgált, déli szomszédunknál tizennégyen munkálkodtak.

Az egyház történeti tudatában a szuperintendens megítélése meglepő módon nem kedvező. Tessényi szolgálatában a '30-as évek megtorpanását, a lendület megtörését hangsúlyozzák, amit személyiségének „karrierista” jellegével (tisztségek halmozása), hatalomkoncentrációval, és a gyülekezetek elhanyagolásával egészítenek ki. A történeti kutatás alapján, véleményem szerint e kép nem tartható fenn, az 1920-ban induló nemzedék második vezetőjének munkássága és személye mindenképpen árnyalásra szorul. Az eseményeket áttekintve a '30-as évek megtorpanásában egyfelől fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy az egyház a gazdasági válság közepette képes volt a folyamatos működés-

re, ami azért is érdemel különös elismerést, mert a Funk által élénken ápolta nyugati kapcsolatok ebben az időben sokkal kevesebb anyagi támogatást biztosítottak. Mint láttuk óriási jelentősége volt annak, hogy a szuperintendens 1932-ben Budakeszitet jövedelmezővé tudta tenni: az intézmény az egyház kiadásainak olykor több mint az egyharmadát fedezte. Ráadásul úgy, hogy az intézet nem vált külső bérleménnyé, megőrizhette egyházi jellegét, s ezzel a diakonissza munka jelentős fejlődését is elősegítette. Tessényi vezetését tehát a '30-as évek első felében inkább a válság jó „menedzselésével”, megoldásával, a munka folytatásával kellene jellemeznünk.

Az évtized második felében – illetve a világháborús évek alatt – pedig arra kell felhívunk a figyelmet, hogy a politikai légkör radikalizálódása közepette képes volt folyamatosan fenntartani az egyház pozitív, kivételezett megítélését. Bár az elismerés esélye ebben az időszakban minimálisra csökkent, a beszüntetést, az élénk amerikai kapcsolatok ellenére sikerült elkerülnie, feltehetően a németországi kapcsolatok felértékelődésével. Minden bizonnyal jól jött, hogy a második metodista nemzedék nyugati kapcsolatai több irányúak voltak: az amerikai egyházszervezeti háttér mellett az egyház német megalapozását éppoly jelentősnek tekinthetjük. Tessényi életben tartotta az egyház körzeti és konferenciái működését, örömmel fogadta a munka kiterjesztésének kísérleteit (az újabb igehirdetési állomások megjelenését, az ingatlanfejlesztéseket), s várta az újabb munkatársak szolgálatba állását. Elődje munkáját folytatta a körzetek rendszeres, évi többszöri felkeresésének gyakorlatával is. Amennyiben ezeken területeken visszaesés volt tapasztalható, az a gazdasági nehézségeken túl a politikai változásokkal is magyarázható. A jobbra tolódó politikai környezet nem csak az elismerés ügyének nem kedvezett: a gyülekezetek alapítása, vagy éppen a munkaágak kibővítése nehezen léphetett fejlődési szakaszba egy olyan másfél évtizedben, amelyet nem a szabadság fokának emelkedése jellemzett. A rendelkezésre álló források alapján Tessényi szolgálatát összességében inkább a Funk-féle örökség folytatásaként értékelhetjük.

A korszak második szuperintendense képes volt az elődje által kijelölt úton megtartani a metodisták országos közösségét. Bár a lelkesítő kör tagjai közt előfordult a személyét illető kritikus hang, annak működésében nyílt konfrontációra nem került sor, sőt egyes lelkesítő beszámolók a „legjobb hangulatú” találkozókra szólnak. A két vezető lelkesítőnek

megegyezése olykor egészen meglepő. Az 1939-es Évi Konferencián – éppen tíz évvel azután, hogy Funk az örömteli evangélikációt és a megértő lelkigondozást hangsúlyozta a munkatársak előtt – Tessényi az egyház legfőbb munkájának a teljes szívvel és szeretettel végzett evangélikációt nevezte, amelyet a házi látogatások, vagyis a rendszeres pasztoráció alapozhat meg. Az átvett örökséggel az új szuperintendens az adott lehetőségek között jól gazdálkodott. Bár a válság bizonyos szolgálati ágak megszűnéséhez és néhány körzet összevonásához vezetett, a pénzügyi kihívások közepette az alapokat képes volt megőrizni, s rájött arra, hogy a hosszútávon gondolkodó, az öngondoskodás jegyében működő gyülekezetek kinevelésére van szükség.

Emellett – ugyancsak a '20-as évek „tradícióját” folytatva – sikeresen védte ki a politikai hatalom támadásait is, valamint eredményesen integrálta az egyház ökumenikus elkötelezettségét a megszülető felekezetközi szervezetekhez. Az elismerés 1947-es gyors megszületésének hátterében kétségtelenül annak jó előkészítését kell megállapítanunk. Ritkán kerül hangsúlyozásra – pedig a későbbiekben a kérdés nagy jelentőséget kap az egyház életében –, hogy a laikus munkatársak konferenciái döntéshozatalba történő beemelése – ugyancsak Tessényi szuperintendenshez köthető. A hatalomkoncentrációs, centralizációs, netán diktatórikus kritika tehát nem tartható: a jelenlegi kutatási eredmények alapján nem beszélhetünk sem hatalmi centrumról, sem erősen centralizált, hierarchizált szervezetről. Az egyházat nem jellemezte nagyobb centralizáció és hierarchia, mint amennyit az egyházrend előírt. Nem tudunk arról, hogy Tessényi saját célja, belátása szerint korlátozta volna egyének, vagy csoportok egyházi működését, szolgálatát.

Ha kritikát kell megfogalmaznunk szolgálata kapcsán, akkor úgy tűnik, azt csak egyetlen jelentős ponton tehetjük: Tessényi, úgy tűnik, nem tudta folytatni azt a tudatos „magyar egyház” koncepciót, amelyre elődje törekedett. A forrásokban ennek leglátványosabb jele az, hogy a konferenciái jegyzőkönyvek nyelve 1931 után németre váltott. Természetesen ez csak egy apró momentum. Ellenben határozott bizonyítéknak tekinthetjük arra nézve, hogy az egyház magyar szolgálói határozottan őrizték német gyökereiket, s nem voltak képesek áttörő módon megvalósítani a magyarok megszólítását. A két világháború közötti magyarországi metodizmus – a kifejezett törekvések ellenére – meghatározó módon nemzetiségi jellegű maradt, elsősorban a hazai kisebbségek

körében tudta eredményesen, vonzó módon felmutatni az alternatív vallásosság metodista útját. Itt érdemes kitérnünk a korabeli magyar társadalom szerkezetét jellemző alapfolyamatokra. Az egyidejűleg érvényesülő, ellentétes irányú mobilizációs és kasztosodási tendenciák közül, a nemzetiségeket – tradicionális csoportokként – inkább az utóbbi jellemezte. Az asszimilációs és mobilizációs hatások (melyek a metodista egyház gyülekezeteinek életében is megmutatkoztak) mellett, a magyar többségi társadalommal szemben közöttük erősebbnek bizonyult a nyelvi, mentalitásbeli kultúra őrzése, ápolása. A metodista egyháztörténetben ezt példázza a német nyelv kiterjedt közegyházi használata, de ezt bizonyítja a szlovák gyökerű nyíregyházi gyülekezet háború utáni átköltözése is (a szlovák-magyar lakosságcsere keretében 1947-ben). A második magyarországi metodista nemzedék történetét áttekintve úgy tűnik, hogy egyes nemzetiségek a számukra vonzó – s önmagában is kisebbségi vallási alternatívának számító – metodista kegyességben egyúttal kisebbségi társadalmuk eredményesebb „fenntartását” is megélhették. Ez a pozitív lehetőség azon a ponton válhatott hátránnyossá, az egyház magyarok közötti misszióját akadályozó tényezővé, amikor a „fenntartás” már inkább a másság akaratlan hangsúlyozását, szélsőséges formában pedig bezárkózást, zárkózottságot eredményezett.

A metodista közösségeket összességében túlzás lenne ebben az időben zárt spirituális csoportokként értékelni, ugyanakkor tény, hogy az egyház különösen a nemzetiségi területeken mutatott látványos fejlődést. Ebben a vonatkozásban Funk és Tessényi működése egyaránt szerves folytatását képezte a bácskai kezdeteknek: a kisebb kivételektől eltekintve, úgy a dualizmus kori Magyarországon, mint a Horthy-korszakban a nemzetiségek jelentették az egyház közösségének alapját. Amikor Funk évtizedében a németek és a szlovákok közötti misszió kibontakozott, a metodisták a két legnagyobb magyarországi nemzetiiség felé fordultak. 1920-ban az ország legjelentősebb nemzetiségi csoportja, félmillió fővel a német maradt, az ország népességéhez viszonyított arányuk a korszakban 7-5% körül mozgott. Rajtuk kívül csak a szlovákság haladta meg a 100 ezres létszámot. A metodisták éppen ezen társadalmi csoportok körében építették ki bázisukat, s végeredményben így egy „külföldi jelleget” konzerváló alternatív vallási közösséggé váltak. 1945-1948 között ennek a nemzetiség orientált misszióinak előre nem látható módon súlyos következménye lett. A közép-európai nemzetiségi problematika század közepi tragikus megoldásával,

a „modern kori népvándorlással” a magyarországi metodista misszió lényegében a megszűnés határára jutott. Több évtizedes távlatból elmondhatjuk: a magyarországi metodizmus történetében ekkor érkezett el a magyar gyökerű egyház kiépítésének szakasza.

8. tézis

A metodista tagság számokban

A magyarországi metodizmus történetének sajnálatos hiányosságai a statisztikai adatok területén is megmutatkoznak. Mindeztidáig egyetlen, meglehetősen hiányos, táblázatszerű összesítés készült 2005-ben. Az általam készített összesítés (10.1.1. melléklet) csupán három kategóriát tartalmaz: 1. Tagok + próbatagok, 2. Lelkészek, 3. Összesen. Nem került összesítésre a gyerekek száma sem. Ennek oka egyfelől az, hogy a források ezen a ponton roppant hiányosak, másfelől pedig a gyerekek mellett külön kellene foglalkozni a fiatalok és a látogatók kategóriákkal, amelyekről még hézagosabbak adataink. Így szűkül a vizsgált adatsor a „hitvalló” tagokra. Táblázatomban jelentős változás, hogy az 1918 előtti tagságra is kiterjed.

A nagyjából fél évszázad adatainak összesítése után egy egyenletesnek tűnő növekedés mellett két jelentősebb esemény tűnik ki: az 1918-1924 közötti drasztikus csökkenés és növekedés, illetve az 1940-et követő ugrásszerű emelkedés. Előbbi változásokban a bácskai egyházrész elszakadását, majd a rövid időn belül bekövetkező gyülekezeti csatlakozásokat figyelhetjük meg, utóbbiak az 1941-es vajdasági visszacsatolások eredményei (a kárpátaljai területtel való növekedés 1939-ben nem eredményezett kiugró növekedést).

Az 1920/1921. és 1921/1922. évi óriási változások (225 és 231 tag csatlakozik) a következő években nem voltak jellemzőek. Az 1922/1923-as missziói évet lezáró 1923-as missziói ülésen Funk úgy értékelte a „laszulást”, hogy a növekedés visszaesésének oka (már csak 95 fő csatlakozott) a „prédikátorok, gondnokok és osztályvezetők óvatossága”. A csatlakozást keresőkben nem volt hiány, „de a felvétellel nem siettünk, nehogy alkalmatlanok kerüljenek a gyülekezetek tagjai közé”. Az 1920-1923 közötti három évben kétségkívül csodálatos ritmusban nyert kibontakozást a misszió: amíg 1919-ben egyetlen körzetben 100 taggal számolhatunk, addig 1923-ra 6 körzetben már 500 taggal. A korszak legnagyobb taglétszáma 1938/1939-ra alakul ki az 1100 fő fölötti adattal.

A statisztikai kutatás izgalmas területét jelenti a 19. században megjelenő szabadegyházak (nazarénus, baptista, adventista) statisztikáival való összehasonlítás. Az adventista felekezettel összevetve – melynek első lelkésze ugyancsak 1898-ban érkezett Magyarországra (ekkor szervezte meg az első gyülekezetet Fogarason) – a következő eredményeket látjuk: 1920-ban majdnem hatszor annyi adventista tag volt az országban, mint a metodista (611 adventista és 115 metodista). 1945-re a metodisták javára az arány javult, „csak” kb. háromszoros lett a különbség (3608 adventista és 1111 [becsült] metodista). 1949-re az adventista taglétszám jelentősen növekedett: 6107 tagról tudunk. A metodista tagság száma ekkor nem ismert. Az 1945-1948 közötti drasztikus csökkenés aránya akár 2/3-os is lehetett – a szlovák gyülekezet kitelepülése és a németek kitelepítésének következményeként –, ami azt jelenti, hogy a tagság 500 fő alá süllyedt.

A hitvalló (felnőtt) tagság rendszere miatt a számok természetesen nem tükrözik a közösségek valódi létszámát. Nem szerepelnek benne a gyermekek, fiatalok, illetve a gyülekezetek látogató, „érdeklődő” tagjai sem. Ezek alapján a tagszámnak legalább a négyszerese adhatja ki azoknak létszámát, akik a metodista egyházban gyakorolták hitüket. Ez alapján adódna 1920-ban 460, 1945-ben mintegy 4440 fő. Utóbbi érték azt jelenti, hogy a korabeli népességnek a metodisták a 0,1%-át sem érték el. Az 1948-as esztendő metodista adatai a vallás- és közoktatásügyi minisztérium felkérése nyomán ismertek előttünk. A minisztérium a 1848-1948-as centenáriumi közművelődési kiállítás anyagának összeállítására hivatkozva egy részletes kérdőívet állított össze, amelyet a metodista egyháznak is ki kellett töltenie. A válaszok nyomán pontosabb képet nyerünk a háború utáni egyház állapotáról. Ezek szerint az 1948. júliusi állás szerint a metodista egyház tizenkét gyülekezetben és huszonnégy szörványban összesen 2000 tagot számlált (amely az ország összlakosságának 0,003%-a). Ez a szám kétségtávolan a gyermekeket és a látogatókat is tartalmazta.

Végül itt említjük meg, hogy a hazai metodista egyháztörténet első fél évszázadának statisztikai adatai vallásszociológiai összefüggéseket is hordoznak. A körzetenként vezetett egyházi nyilvántartások (törzskönyvek) vezetői ugyanis többnyire feljegyezték a metodista tagságra felvettek egyházi hátterét. Ezek az adatok egyértelműen megerősítik, hogy az egyház vidéki körzetei dominánsan evangélikus alapokon bon-

takoztak ki. Az egyes tagsági regiszterek első 50 személyét vizsgálva azt látjuk, hogy a fővároson kívüli gyülekezetekben döntő volt az evangélikus háttérűek aránya. Újverbászon 74%, Szenttamáson 78%, Nyíregyházán 94%, Borjádán 88%. A főváros és környéke jelentős eltérést mutat ebben a vonatkozásban. Budapesten az első 50 tag 40%-a volt római katolikus, 34%-a pedig evangélikus háttérű. A Kispesti Gyülekezetben a katolikus háttérből érkezők aránya még magasabb: 72% a római katolikusok és 24% a reformátusok aránya. Természetesen ezek a számok a vallási motivációról keveset árulnak el, ezek pontosabb tisztázása további mélyreható kutatásokat igényel.

9. tézis

A vallási alternatívások esélyei (1920-1948)

A Horthy-korszak egyházpolitikája több ellentmondást is hordozott. Miközben a 19. századi szekularizációs tendenciák ebben az időben is folytatódtak, a „történelmi” egyházak szerepe a dualizmushoz képest nőtt. Ennek legvilágosabb jele a hatalommal való összefonódásban mutatkozott meg, de a társadalmi élet szinte minden területén egyértelmű volt. A nagy múltú felekezetek sorában kiemelkedett a katolicizmus jelentősége: ekkor bontakozott ki az úgynevezett „katolikus reneszánsz”, de meghatározó szerephez jutottak az ország protestáns vallású politikusai is (Horthy Miklós, Bethlen István, Darányi Kálmán reformátusok, Gömbös Gyula evangélikus volt). Ambivalens módon azonban a rendszer, amely magát kereszténynemzetiként határozta meg, a keresztény kisközösségek működését nem tudta respektálni, elismerésüket a korszakban kivétel nélkül elutasította. Különös sajátosságként – s ezt a metodisták esete is alátámasztja – a hátrányos megkülönböztetés a vallási alternatívákat nem tudta visszaszorítani, sőt a pluralitás a korszakban nőtt. A keresztény kurzus a vallási pluralizmus terén másfelől azonban egyértelmű visszalépést is hozott, hiszen a korlátozó törekvések végül rendeletek és törvények szintjén is kifejeződtek. 1939-től került sor a különböző el nem ismert felekezeti közösségek betiltására (melyet kizárólag a metodisták kerültek el), 1942-ben pedig az izraelita vallást minősítették vissza elismert felekezetté (1942. évi VIII. tc.). A „védekező” karakterű politikai kurzus kibontakozása a „Trianon-sokk” feldolgozási kísérleteként is értelmezhető.

A 20. század első fele összességében mégis a kisegyházi alternatívák bővülését eredményezte. A korlátozó törekvések dacára Trianontól a

fordulat évéig körülbelül egy tucat új vallási közösség megjelenéséről van tudomásunk, amelyeket legalább az említés szintjén érdemes sorba szednünk. A Heted Napi Adventista Felekezet 1912-re hozta létre szervezeti egységét, azonban 1925-ben ebből hitelvi okokból kivált a Heted Napi Adventista Reform Mozgalom Nemzetközi Misszióegyesülete. A metodista egyház tevékenysége mellett a wesleyánus gondolkodást és szeretetszolgálatot – mint már említettük – az Üdvhadsereg népszerűsítette hazánkban 1922-től, Csopják Gábor munkássága révén. Az Isten Egyháza nevű közösség (más elnevezés szerint Élő Isten Gyülekezete, Élő Isten Anyaszentegyháza) szintén az 1920-as évek elején mutatott fel komoly missziós eredményeket. A közösségben személyi ellentétek miatt a Horthy-korszakban szakadás következett be.

Ugyancsak ehhez az időszakhoz köthető a pünkösdi mozgalom kibontakozása Magyarországon, amely több ágon indult el 1923 és 1926 között, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokból hazatért magyarok révén. Két legjelentősebb szervezete a Magyarországi Istengyülekezetek Szövetsége és a Pünkösdi Gyülekezetek Magyarországi Szövetsége volt. Ugyancsak pünkösdi jellegű csoport, de nem külföldi misszió eredményeként jött létre, hanem magyarországi gyökerekkel rendelkezett a '20-as években kialakuló Szabadkeresztyén Gyülekezet. (1945 után felmerült a közösség becsatlakozása a Keresztyén Testvérgyülekezethez.) A Keresztyén Testvérgyülekezet megalakulását is az 1920-as évekre datálhatjuk. Ennek a gyülekezetnek volt kiemelkedő tagja Kiss Ferenc orvosprofesszor, akinek két alkalommal is sikerült (1941-ben és 1944-ben) megakadályoznia, hogy a felekezet működését belügyminisztériumi rendelet útján tiltsák meg. Később, az '40-es években született az Őskeresztyén Apostoli Egyház, pünkösdi teológiai gondolkodással. Hasonló nevű, de más közösséget takar a Magyarországi Új Apostoli Egyház, amely az 1860-as években jött létre Németországban. Képviselői először az 1870-es években, majd az 1930-as évtizedben jártak Magyarországon, utóbbi dátumhoz köthető a felekezet fejlődésének kezdete.

Tradíciójában a kereszténységhez kapcsolódik, de hitvallási, teológiai okokból elkülönül a keresztyén felekezetektől a Jehova Tanúinak és a mormonoknak a közössége. A Jehova Tanúinak csoportja az 1910-es évektől kezdett gyarapodni Magyarországon, 1913-tól adták ki magyar nyelven az *Őrtorony* című folyóiratot. Központjuk az 1920-as évektől

Kolozsvár lett, ekkorra tehető a felekezet első kibontakozása. Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza (mormonok) 1909-ben küldött egy misszionáriust Magyarországra, melynek következtében lassan növekedett a mormon tagok száma. Az első világháború után azonban minden misszionáriust kivontak Európából, így csak néhány hívő maradt hazánkban, nem folytatódott a tagság bővülése.

A keresztény közösségeken kívül tizenkettedik alternatívaként említjük meg a szinkretista bahá'í vallást, amelynek követői, amerikai közreműködéssel 1933-ben alakították meg budapesti gyülekezetüket. Buddhista kör működéséről már az 1890-es évekből van tudomásunk Máramaroszigeten, a fővárosban a Horthy-korszakban az 1930-as években működött egy csoport.

A „második köztársaság” éveiben a kisegyházak tulajdonképpen reményteli időket éltek. A változásokat évtizedes vágyaik beteljesedéseként látták a „szabad államban szabad egyház” elv megvalósulásával. Ennek bizonyítékai még a fordulat évében is felmutathatók. Az 1947-es metodista elismerés politikai háttere nem ismert, feltételezhetően az egyházakkal való jó kapcsolatot, a „valódi vallásszabadságot” volt hivatott propagálni ez a társadalmi szempontból súlytalan lépés. Bár feltételezhető az adminisztrációs „kényszer” is, amennyiben 1948-ra már egy jól előkészített, jóváhagyás előtt álló ügyről volt szó. Hasonló játszódott le a baptista egyházban éppen 1948-1949-ben: a korábban jóváhagyott engedélyeknek köszönhetően ezekben az években több baptista imaház került átadásra (összesen tizenegy), mint a megelőző három esztendőben. Rövidesen azonban a kisegyházak számára is egyértelművé vált, hogy az ideológiai semlegesség csak átmeneti „ajánlat” volt. A pártállamiság kiépülésének részeként erről a „nagyegyházak” intézményeinek, iskoláinak, földjeinek államosítása, illetve az egyházi vezetők meghurcolása tanúskodott. Sokáig azonban a kisegyházak sem maradtak érintetlenek. A baptisták 1950-ben kénytelenek voltak lemondani fővárosi árvaházukról, diakonissza intézetükről és teológiájuk épületéről. (Különös módon ez utóbbi épületet 1949-ben még amerikai segítséggel tudták megvásárolni.) Ekkor szűnt meg országos lapjuk is. 1952-ben a metodisták veszítették el a budakeszi Tábor intézményüket, valamint a fővárosi Egyházközpont épületének több mint kétharmados tulajdonjogát.